

СИНОНИМИ НА ВИБІР

Кількість словників різного типу, призначених для потреб певної національної спільноти, засвідчує стан мови і рівень її розвитку, як і ставлення до неї в суспільстві. Зміна статусу української мови так активізувала попит на українські словники, що ця галузь книговидавництва не спромоглася задушити навіть вкрай бездарна мовно-культурна політика.

За останнє десятиліття видано масу словників, як перекладних, так і одномовних. Прогрес у лексикографічній справі засвідчує і нещодавній вихід у світ одразу двох синонімічних словників — другого (доповненого і опрацьованого) видання «Практичного словника синонімів української мови» Святослава КАРАВАНСЬКОГО (К. Українська книга) і «Словника синонімів української мови», у двох томах (К.: Наукова думка).

Значення обох видань важко переоцінити. Фактично це перші більш-менш повні зведення синонімічного багатства української мови. Єдиний виданий 1960 року «Короткий словник синонімів української мови» П.М. Деркача був надто обмежений за обсягом лексичного матеріалу, призначеного лише для потреб шкільної освіти.

Щоправда, роль синонімічного словника виконувала у 20-х роках перекладний «Російсько-український словник», який видавала Українська Академія наук, за редакцією А.Кримського і С.Єфремова. До кожного російського слова цей словник давав український синонімічний ряд, тому професор Ю.Шевельов називає його синонімічно-фразеологічним, і, до речі, вважає за найкращий словник української мови. Проте це лексикографічне видання спіткала доля багатьох культурних ініціатив 20-х років. Він навіть не встиг вийти до кінця (публікація обірвалася на літері «П»), як його було оголошено «націоналістичним», і після арешту мовознавця, що його укладали, словника було вилучено з ужитку.

Нинішні два синонімічні словники мають істотні відмінності. Розбіжності стосуються і обсягу поданої лексики, і принципів її фіксації, і засад стильової диференціації. Це й не дивно. Двомовник є колективною працею, започаткованою ще у 80-х роках в Інституті мовознавства АН УРСР на базі Лексикографічної картотеки Інституту. Словник же С.Караванського має індивідуальне авторство, й укладено його в діаспорі, хоча підготовка лексикографічної праці такого обсягу однією людиною стає завзвачай справою всього життя. Відомий у минулому дисидент почав збирати й опрацьовувати українську синоніміку ще під час свого тривалого ув'язнення в совєтських концтаборах. До того ж С.Караванський опублікував перше видання словника ще 1993 р., випередивши колектив лексикографів.

За кількістю поданих синонімічних рядів академічний словник значно поступається словникові С.Караванського. Перший охоплює близько 9200 рядів, другий — 15000. Перевага ж академічного словника — у наявності ілюстративного матеріалу, відсутнього у С.Караванського.

Укладачі академічного словника значною мірою ґрунтуються на совєтському досвіді лексикографії, натомість С.Караванський від цього досвіду відстоюється. Характерно, що в стильовій градації лексики він застосовує позначку «совєтизм», причому слово, котре потрапляє під таке визначення, ставить в кінці синонімічного ряду. До речі, впровадження такої характеристики допомогло укладачеві ввести в словник дві паралельні правописні традиції, навколо яких нині точаться такі запеклі суперечки. Поляка С.Караванський дотримується норм правопису 1928 р., а словник призначає передусім користувачеві в Україні, позначка «совєтизм» дозволяє йому лишити в синонімічному гнізді й ті орфографічні варіанти слів, які стали звичними для українців за совєтського режиму.

Орієнтація на лексикографічну практику мовознавців 20-х років, які приділяли велику увагу не лише писемній мові, а й живим усним формам її побутування (це підкреслювала, зокрема, сама назва тогочасної лексикографічної комісії — Постійна комісія для складання словника живої української мови при Українській Академії наук), зумовила певні переваги словника С.Караванського у добірї синонімічних рядів. «Практичний словник синонімів» значно ширший, ніж академічний, подає слова з живого розмовного мовлення, включно з жаргонізмами.

Для прикладу можна навести синонімічне гніздо до вихідного слова *агент* зі словника С.Караванського:

АГЕНТ — (розвідки) шпигун, шпиг, розвідник, розвідач, розвідувач; жм донщик, інформатор, галицьке: конфідент; жм: нохалю, стукач, сексот, фіскал; (серед підпілля) провакатор; (фірми) представник, репрезентант, виконавець, службовець, (сіле)працівник; (комерційний) комісіяжер; (фізичний) чинник, фактор, причина.

Академічний словник з цього синонімічного гнізда дає тільки слова з двома останніми значеннями — «чинник, фактор» і «представник, репрезентант», лишивши поза увагою весь цікавий живомовний лексичний ряд з його виразною експресією й оцінним значенням...

Загалом же обидві лексикографічні праці вдало доповнюють одна одну і відповідають гострій суспільній потребі: в словниках, що фіксують багатий лексичний і фразеологічний запас української мови, сприяють її функціональному розширенню.

Ларуса МАСЕНКО,

завідувач кафедри української мови НАУКМА.